УДК 343.1:341.1
DOI 10.36919/3041-1149(Print).11.2025.127-132

О. М. Бодунова,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правничої лінгвістики,
Державний податковий університет
email: olesalasuk@gmail.com
ORCID 0000-0001-9179-5985;
Л. В. Омельчук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
Державний податковий університет
email: o.l.v.0328@gmail.com
ORCID 0009-0002-4413-0272

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА ДЕРУСИФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено дерусифікацію та декомунізацію як актуальні напрями правотворчої діяльності в Україні. Зазначено, що вони набули особливого значення після початку повномасштабного вторгнення рф. Проаналізовано основні законодавчі зміни, спрямовані на нейтралізацію російського впливу на сферу публічного простору та культури. Окрему увагу приділено ухваленому 2023 року Закону України «Про особливості державної політики з відновлення національної пам'яті та подолання наслідків колоніального минулого», який визначив правові механізми очищення топоніміки, демонтажу пам'ятників і заборони на пропаганду російського імперського спадку.

Розглянуто роль органів місцевого самоврядування в правотворчій діяльності на рівні громад, зокрема через ухвалення рішень про перейменування вулиць, демонтаж пам'ятників тощо. Підкреслено, що ці дії не є виключно політичними або символічними, а становлять елемент системної деколонізації та соціально-культурної безпеки. На прикладі конкретних рішень місцевих рад показано масштаби та регіональну специфіку цього процесу.

У статті узагальнено сучасні підходи до розуміння дерусифікації як багатовимірного явища, що вимагає не лише правових, але й інституційних, культурних та інформаційних рішень. Обґрунтовано потребу в посиленні координації між центральною та місцевою владою, а також залучення громадськості до формування політики дерусифікації. У підсумку зроблено висновок про те, що дерусифікація в Україні є складовою сучасної моделі правотворення, яка відповідає викликам воєнного часу та спрямована на формування нової ідентичності української державності.

Зроблено висновок про те, що попри значні досягнення у сфері дерусифікації, цей напрям правотворчої діяльності супроводжується рядом проблем. Зокрема, відсутність єдиного координаційного механізму між центральними та місцевими органами влади ускладнює уніфікацію підходів до перейменування топонімів, демонтажу пам'ятників і зміни символіки. Також в окремих громадах фіксується супротив або нерозуміння сутності процесів дерусифікації, що свідчить про потребу в ширшій інформаційній підтримці та просвітницькій роботі серед населення. Також існує проблема недостатньої систематизованості нормативно-правового забезпечення цього процесу, зокрема відсутності нормативно-правового акта, який би врегулював усі аспекти дерусифікації.

Ключові слова: *дерусифікація, правотворчість, деколонізація, законодавство України, національна ідентичність, топоніміка, правова політика, місцеве самоврядування, гуманітарна безпека, антиколоніальний досвід.*

© Бодунова О. М., Омельчук Л. В., 2025

Постановка проблеми. Після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України процеси декомунізації та дерусифікації набули нового значення. Якщо раніше ці явища здебільшого обмежувалися символічною сферою (топоніміка, пам'ятники, святкові дати), то нині вони безпосередньо впливають на зміст і форму національного законодавства.

Україна стоїть перед потребою у формуванні якісно нового законодавства, очищеного від радянських догм, російських ідеологем і норм, що не відповідають цінностям демократичного суспільства. Нині це актуально в контексті розбудови національної правової системи, інтеграції до європейського правового простору та підвищення ефективності правотворчої діяльності в умовах війни.

Актуальність теми також зумовлена потребою в науковому осмисленні правових механізмів декомунізації й дерусифікації, оцінюванні їхньої ефективності, відповідності міжнародним стандартам і суспільним очікуванням. Таке оцінювання є потрібним для формування плану подальших правових реформ, що мають забезпечити сталий розвиток України як незалежної, демократичної та правової держави.

Варто зазначити, що за останній час в Україні перейменували понад 25 000 об'єктів топоніміки в рамках реалізації закону про декомунізацію, включно з назвами вулиць, площ та іншими географічними об'єктами, а також демонтовано понад 1 000 пам'ятників і знаків радянської доби [1]. Раніше в рамках декомунізаційного процесу (в період 2015–2017 років) в Україні було демонтовано приблизно 2 389 пам'ятників, з яких понад 1 320 були присвячені Леніну, а також перейменовано майже 987 населених пунктів та приблизно 52 000 вулиць [2].

Зібрані статистичні дані свідчать про активний початок процесу правотворчої діяльності в Україні у сфері декомунізації та дерусифікації. Масовість та інтенсивність змін у топоніміці, публічному просторі й законодавстві вказують на цілеспрямовану державну політику, орієнтовану на утвердження національної ідентичності, переосмислення історичного спадку та відмежування від ідеологічних наративів держави-агресора.

Зміни в публічному просторі, зокрема демонтаж пам'ятників і перейменування вулиць, реалізуються в межах нормативно-правового забезпечення й активно підтримуються органами місцевого самоврядування, що свідчить про зростання ролі регіонального рівня у формуванні правового простору держави. Водночас громадянська участь у ініціюванні перейменувань засвідчує підвищення правосвідомості населення, що є важливим чинником у становленні демократичної правової держави.

Оновлення законодавчої бази в цій сфері сприяє гармонізації національного права із європейськими стандартами, а також очищенню публічного дискурсу від радянських і колоніальних наративів, що зі свого боку зміцнює інформаційнийі культурний суверенітет України. Отже, процес декомунізації та дерусифікації є не лише як інструмент гуманітарної політики, а й як важливий напрям модернізації правової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджують проблематику декомунізації та дерусифікації законодавства України, варто зазначити праці В. Шаповала, О. Кульчицького, О. Петришина, М. Савчина, які аналізують правові механізми очищення правового поля від тоталітарної спадщини. Останні дослідження й публікації у сфері декомунізації та дерусифікації українського законодавства переважно зосереджені на історико-правовому аспекті, аналізі нормативно-правової бази, соціокультурних наслідках і практиках впровадження змін у публічному просторі.

Метою статті є дослідження процесів декомунізації та дерусифікації законодавства України як важливого напряму сучасної правотворчої діяльності, аналізування їхніх правових засад, динаміки, викликів і перспектив у контексті утвердження національної правової ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Варто почати з того, що законодавче регулювання процесів декомунізації та дерусифікації в Україні охоплює ряд нормативно-правових актів, які спрямовані на усунення з публічного простору залишків тоталітарної та колоніальної спадщини. Основу законодавства в цій сфері становить Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки», який передбачає не лише правові механізми заборони

символіки й ідеології зазначених режимів, а й визначає інституційні засади для реалізації відповідної політики [4].

Окрему увагу в правотворчій діяльності держави зосереджено на процесах деколонізації топоніміки, що реалізуються переважно на місцевому рівні у формі рішень органів місцевого самоврядування про перейменування вулиць, площ, парків тощо. Такі дії, зокрема в період воєнного стану, знаходять підтримку в рамках загальнонаціональної політики ідентифікації, спрямованої на утвердження української національної ідентичності та зменшення російського культурного впливу.

Доцільно відмітити, що на законодавчому рівні дерусифікаційна політика реалізується через ухвалення рішень як центральними, так і місцевими органами влади. Одним із ключових документів є Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», ухвалений 2023 року. Закон встановлює правові засади щодо усунення символів колоніального минулого, заборони використання російських і радянських наративів у публічному просторі та культурі, а також регулює питання перейменування географічних назв, демонтажу об'єктів тоталітарної пропаганди тощо [3].

Крім того, відповідно до законодавчих ініціатив, органи місцевого самоврядування отримали розширені повноваження щодо ухвалення рішень про перейменування вулиць, населених пунктів, демонтажу радянських пам'ятників, зокрема без погодження з центральними органами виконавчої влади, що сприяє децентралізації правотворчої діяльності у сфері дерусифікації.

У 2023–2025 роках в Україні було перейменовано понад 3 500 об'єктів топоніміки. Зокрема, в Києві, Харкові, Дніпрі, Львові, Черкасах, Запоріжжі та інших містах відбулося масове перейменування вулиць, пов'язаних із російськими діячами, радянською військовою тематикою чи загалом російським культурним наративом.

Також активізувалося вилучення з обігу підручників, методичних матеріалів, художньої літератури, що просуває російський імперський наратив. У закладах освіти відбувається заміна контенту на україноцентричний із фокусом на історії національного опору, державотворення та правової самобутності.

Отже, дерусифікація є невід'ємною частиною сучасної правотворчої діяльності України та сприяє подальшій деколонізації публічного простору. Її законодавче забезпечення демонструє цілеспрямовану державну політику формування суверенного правового порядку, вільного від впливу держави-агресора. У контексті російсько-української війни дерусифікація має не лише культурне, а й безпекове значення, адже спрямована на посилення національної ідентичності та консолідацію українського суспільства.

У процесі реалізації дерусифікації як напряму правотворчої діяльності в Україні постає ряд концептуальних і практичних проблем, які значною мірою впливають на ефективність відповідних заходів.

На сучасному етапі дерусифікація є важливим елементом формування національної ідентичності й подолання наслідків колоніального впливу. Однак відсутність цілісної, систематизованої законодавчої бази, яка б регламентувала підходи до ідентифікації, класифікації та подальших дій щодо об'єктів радянської й російської спадщини, суттєво ускладнює імплементацію таких заходів. Унаслідок цього спостерігається значна асиметрія в реалізації дерусифікаційної політики на рівні регіонів. Одні територіальні громади демонструють високу активність у зміні топонімів, демонтажі символів тоталітарного режиму, впровадженні нової системи маркування публічного простору, тоді як інші – зволікають або відкладають ухвалення рішень, аргументуючи це нестачею правових підстав, низькою підтримкою громадськості чи обмеженістю ресурсів.

Такий дисбаланс не лише гальмує процес деколонізації публічного простору, а й створює передумови для виникнення локальних суспільних протиріч, зниження рівня довіри до інститутів влади та формування альтернативних ідентичнісних наративів, що може негативно вплинути на єдність державної гуманітарної політики. Так, потреба у виробленні єдиної правової рамки та координаційного механізму між органами влади різного рівня є досить актуальною задля забезпечення сталого, консолідованого та легітимного процесу дерусифікації.

Відсутність єдиного координаційного центру або нормативно закріпленого механізму міжінституційної взаємодії на національному рівні поглиблює хаотичність дерусифікаційних процесів, що в перспективі ускладнює інтеграцію їхніх результатів у загальнонаціональні інформаційні, правові та адміністративні системи. Це стосується, зокрема, реєстрів адрес, картографічної документації, архівних джерел, освітніх і культурних наративів. Такий стан речей створює загрозу фрагментарності державної політики деколонізації та суперечливого тлумачення її результатів у різних регіонах.

Окремим викликом залишається недостатній рівень громадської участі в ухваленні рішень щодо перейменування або демонтажу об'єктів радянської та імперської спадщини. За відсутності ефективних механізмів залучення населення, публічних консультацій та інформаційно-просвітницьких кампаній зберігається ймовірність виникнення соціального напруження, опору з боку частини громади або маніпуляцій із боку деструктивних сил. Наявність прозорих, легітимних і відкритих процедур ухвалення рішень у цій сфері є критично важливою для формування суспільного консенсусу навколо процесу дерусифікації й утвердження національної ідентичності.

Технічна складність процесу оновлення топонімічної та адресної інформації становить суттєву перешкоду для реалізації дерусифікаційної політики на практиці. Йдеться, зокрема, про потребу в одночасному внесенні змін до адресних реєстрів, геоінформаційних систем, офіційних карт, баз даних органів державної влади, судової та податкової систем, а також заміни табличок і покажчиків на місцях. Усі ці дії потребують координації між різними державними інституціями й органами місцевого самоврядування, чіткої поетапної реалізації з визначенням відповідальних виконавців і конкретних строків.

Водночас реалізація таких заходів вимагає належного фінансового забезпечення як на центральному, так і на місцевому рівнях. Відсутність цільових бюджетних програм або механізмів компенсації витрат громадам, які здійснюють перейменування, суттєво ускладнює процес і демотивує суб'єктів правотворчої ініціативи. За таких умов існує ризик того, що дерусифікаційна політика залишиться на рівні декларацій, не перетворившись на системну та результативну практику зі сталими змінами в правовому, культурному й інформаційному середовищі.

Вирішення окреслених проблем у сфері дерусифікації законодавства й топоніміки вимагає системного підходу, орієнтованого на розробку та впровадження цілісної правової й інституційної моделі. Основними напрямами вдосконалення правотворчої діяльності в цьому контексті можуть стати:

1. Формування єдиної нормативно-правової бази. На нашу думку, потрібно ухвалити рамковий закон про дерусифікацію, який би визначав ключові терміни, цілі, принципи, критерії для ідентифікації об'єктів, що підлягають демонтажу чи перейменуванню, а також чітко регламентував процедури ухвалення, реалізації та оскарження відповідних рішень.

2. Створення спеціалізованого державного органу. Вважаємо, що доцільно створити спеціальний міжвідомчий орган або підрозділ при Кабінеті Міністрів України, уповноважений координувати політику дерусифікації, надавати методичну підтримку органам місцевого самоврядування, здійснювати моніторинг і формувати загальнонаціональні реєстри перейменованих об'єктів.

3. Посилення участі громадськості. На нашу думку, передбачення механізмів широкого громадського обговорення, відкритого голосування, а також формування консультативних рад за участю істориків, юристів, урбаністів і представників громади сприятиме підвищенню легітимності рішень і зниженню рівня суспільного конфлікту.

4. Проведення інформаційно-просвітницької кампанії. Важливо забезпечити системне інформування населення про сутність, цілі та переваги дерусифікації, що сприятиме формуванню позитивного сприйняття змін і зниженню рівня опору в суспільстві.

Висновки. Отже, поєднання правових, організаційних, фінансових та інформаційних механізмів є важливою умовою для подолання фрагментарності дерусифікаційних ініціатив та інтеграції цього процесу в загальну стратегію відновлення й трансформації української державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні цьогоріч перейменували понад 25 000 об'єктів у рамках декомунізації / Укрінформ : офіційний вебсайт видання. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3932342-v-ukraini-cogoric-perejmenuvali-ponad-25-000-obektiv-u-ramkah-dekomunizacii.html?Utm_source=chatgpt.com

2. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с. URL : http://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Grytsenko.-Dekomunizacija-v-Ukrajini-2019_11.pdf

3. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 20.06.2023 № 3005-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text

4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text

REFERENCES

1. V Ukraini tsohorich pereimenuvaly ponad 25 000 obiektiv u ramkakh dekomunizatsii [Over 25,000 objects were renamed in Ukraine this year as part of decommunization] / Ukrinform : ofitsiinyi vebsait vydannia. URL : Https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3932342-v-ukraini-cogoric-perejmenuvali-ponad-25-000-obektiv-u-ramkah-dekomunizacii.html?Utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

2. Hrytsenko, O. A. (2019). Dekomunizatsiia v Ukraini yak derzhavna polityka i yak sotsiokulturne yavyshche [Dekomunizatsiya v Ukraïni yak derzhavna polityka i yak sotsiokul'turne yavyshche]. Kyiv : Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy; Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, 2019. 320 p. URL : http://icr.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Grytsenko.-Dekomunizacija-v-Ukrajini-2019_11.pdf [in Ukrainian].

3. Law of Ukraine on the condemnation and prohibition of propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy dated 20.06.2023 No. 3005-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text [in Ukrainian].

4. Law of Ukraine on the condemnation of communist and national socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols dated 09.04.2015 No. 317-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text [in Ukrainian].

O. M. Bodunova, L. V. Omelchuk. DECOMMUNISATION AND DERUSSIFICATION OF UKRAINIAN LEGISLATION AS DIRECTIONS OF MODERN LEGISLATIVE ACTIVITY

The article examines de-russification and de-communization as relevant areas of law-making activity in Ukraine. It is noted that they have acquired particular importance after the start of the full-scale invasion of the russian federation. The main legislative changes aimed at neutralizing Russian influence on the sphere of public space and culture are analyzed. Special attention is paid to the Law of Ukraine "On the Peculiarities of State Policy for the Restoration of National Memory and Overcoming the Consequences of the Colonial Past", adopted in 2023, which defined the legal mechanisms for the purification of toponymy, the dismantling of monuments, and the ban on the propaganda of the Russian imperial heritage. The role of local governments in law-making activity at the community level is considered, in particular through the adoption of decisions on the renaming of streets, the dismantling of monuments, etc. It is emphasized that these actions are not exclusively political or symbolic, but constitute an element of systemic decolonization and socio-cultural security. The scale and regional specificity of this process are shown on the example of specific decisions of local councils.

The article summarizes modern approaches to understanding derussification as a multidimensional phenomenon that requires not only legal, but also institutional, cultural and informational decisions.

The need for increased coordination between central and local authorities, as well as public involvement in the formation of derussification policy, is substantiated. As a result, the conclusion is made that derussification in Ukraine is a component of a modern model of lawmaking that meets the challenges of wartime and is aimed at forming a new identity of Ukrainian statehood.

The conclusion is made that despite significant achievements in the field of derussification, this area of lawmaking is accompanied by a number of problems. In particular, the lack of a single coordination mechanism between central and local authorities complicates the unification of approaches to renaming toponyms, dismantling monuments and changing symbols. Also, in some communities, there is resistance or misunderstanding of the essence of the derussification processes, which indicates the need for broader information support and educational work among the population. There is also a problem of insufficient systematization of the regulatory and legal support for this process, in particular, the lack of a regulatory and legal act that would regulate all aspects of derussification.

Keywords: *derussification, lawmaking, decolonization, legislation of Ukraine, national identity, toponymy, legal policy, local self-government, humanitarian security, anti-colonial experience.*